

A tervezet végül nem valósult meg. Zeidler Miklós szerint a kudarcnak két oka lehetett, az egyik, hogy még nem volt akkora irredenta propaganda (ez csak 1928 után indult meg állami szinten), a másik pedig, hogy a hatóságok a Gellért-helyet igen óvatosan kezelték és nem szabadították fel még a Nemzeti Stadion vagy Ezredévi Emlékmű számára sem.¹⁸

Alpár Ignác 1928-ban elhunyt, emlékkiállításán kiállították a Magyar Kálvária terveit is.¹⁹ Egy évvel később pedig, az Országos Magyar Iparművészeti Társulat az Iparosok Országos Központi Szövetkezetével lakásberendezési kiállítást rendezett, aminek keretében egy különteremben volt kiállítva a Magyar Kálvária terve.²⁰

Az Országos Szent Gellért Egyesület 1930-ban beadvánnyal fordult a székesfővároshoz és kérte a Szent Gellért-hegyi Kálvária megépítését.²¹ És a továbbiakban is folytatni kívánták az ügy érdekében kifejtett propagandát.²²

Alpár Ignác születésének 80. évfordulóján, 1936-ban a Budapesti Főépítőmesterek Ipartestülete kegyeletes emlékünnepelet rendezett, melyen ismét szóba került a terv.²³

A Sátoraljaújhelyben épült Magyar Kálvária fennmaradt iratanyagában egy helyütt találtam említést a Gellért-hegyi tervnek, melyet mindazonáltal bizonyosan ismerhettek a tervezők. Az Országos Szent Gellért Egyesület „Hiszekegy ünnepi bizottságának” egy iratában a következő mondat szerepel egy felsorolásban „[...] a Szent Gellért-hegyi és a sátoraljaújhelyi hazafias kálvária mozgalmak [...]”²⁴

A megvalósulás sikertelensége ellenére Vályi Lajos képviselő még 1939-ben is felemlegette a terv megvalósításának szükségességét, a Gellért-hegy idegenforgalmi súlyának növelése érdekében, a közgazgatási bizottság május 8-i ülésén.²⁵

Godzsák Attila

Az erdélyi színészfejedelem alsódabasi rektorságáról

Az utolsó erdélyi fejedelmet Szentgyörgyi Istvánnak (1842–1931) hívták. Nem a történetírók hibája, hogy ők másképp tudják, hiszen a színművészet területén érdemelte ki ezt a címet. Kivételes módon az anyaország adta őt Erdélynek. Tartalmas életútja során mindössze néhány hónapot töltött Alsódabason,¹ ám az állomás fontossága miatt – mely emlékiratának² köszönhetően vált közzismertté – ez a rövid időszak minden pályafutásával kapcsolatos mértékadó publikációban szerepel.

175 éve, 1842. február 20-án, Diósjenőn, birtok nélküli kishemes családban született. Apja Szentgyörgyi István jegyző, édesanyja Jakabházy Emília. Öten voltak testvérek, négy lány közt nőtt fel. Szülei tudós embernek, papnak szánták. Jó szóval-tanáccsal, kaláccsal és olykor még virgáccsal is ebbe az irányba terelgették. A virgács bizony gyakran kellett, mert afféle állandóan izgó-mozgó, minden iránt

¹⁸ Zeidler Miklós: A magyar irredenta kultusz a két világháború között. Teleki László Alapítvány, Bp., 2002 27–28.

¹⁹ Budapesti Hírlap 1928. október 28. 16.

²⁰ Pesti Hírlap 1929. március 27. 9.; Magyar Iparművészet 1929 3–4. 69.

²¹ Pesti Hírlap 1930. április 24. 8.

²² Pesti Hírlap 1930. október 18. 10.

²³ Budapesti Hírlap 1936. január 22. 12.

²⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára Levéltára Sátoraljaújhelyi Fiókleveztár IV. 2419 (Zemplén vármegyei titkos letétek levéltári gyűjteménye) a./ (Letéti okmányok) 9. doboz No. 481. (A Magyar Kálvária Okmánytára.) 160. p.

²⁵ Fővárosi Közlöny 1939. június 9. 853.

¹ Alsódabas a mai Pest megyei város, Dabas egyik jogelőd községe. A korábbi járásközpontot 1950-ben közgazgatási rendelet alapján összevonták a szomszédos Felsődabassal.

² Szentgyörgyi István: Emlékeim. Kolozsvár, Providentia Nyomda, 1923. 166 p.

érdeklődő falusi gyerek volt, aki a mezőn érezte magát a legjobban. Szóval olyan igazi égetni valóan eleven, falurossza. Kasza, kapa, gereblye, ekeszarva, lovaglás – csupa gyönyörűség, aminek 1852-ben vége szakadt, mert szülei beadták az okos embereket képző, híres debreceni kollégiumba. Egészen 1860-ig diákoskodott, amikor édesapja által tudomására jutott, hogy a Pest megyei Alsódabason megüült a rektorság.

Akkoriban az alsódabasi református gyülekezetet lelkipásztorként Tóth Ferenc tiszteletes úr, míg gondnokként dabasi Halász Móric vezette. A mai Martinovics tér sarkában lévő iskolában 39 tanuló, 18 lány és 21 fiú koptatta a padokat. A 37 református mellett 1–1 evangélikus és katolikus diákot rögzítettek a korabeli nyilvántartások.³

Az 1860-as év kezdetén kellemetlen esemény történt: Kiss László tanítót jó példamutatásának hiányosságai miatt el kellett bocsátani. A posztot pályázat útján töltötték be, de az átmeneti időre is kellett tanító. Így került Alsódabasra a szomszédos Gyónon tanító édesapja ajánlására a debreceni kollégiumból Szentgyörgyi István.

Önálló életre vágyott, a maga ura akart lenni, ezért nagy lelkesedéssel jött. Vállalta a gyülekezet szigorú feltételeit: kielégítő bizonyítványt mutatott be a főiskoláról, elfogadta, hogy csak öt havi bérre tarthat igényt és az öt hónap leteltével közvizsgán kellett megfelelnie tanítványaival. A tanítói ambíciók feladására azonban az öt hónap egy életre elegendő volt. Bár erről nem vezettek lajstromot, az alsódabasi nebulók között szép számmal lehettek hasonszőrű vásott ördögfiókák, mint Szentgyörgyi István maga is volt gyermekkorában, így az oktatásban nem sok öröme tellett. Kárpótolta őt a templomi szereplés, igazi ünnep volt számára, amikor Tóth Ferenc lelkész úr istentisztelet tartásával bízta meg. *„No, akkor aztán befogtam mind a hatot. Ki is tettem magamért, úgy megprédikáltam, csak úgy csengett belé a dabasi templom. Szóval arra jöttem én rá, hogy nagyon szeretem, ha az én beszédemet sokan hallgatják. Szóval, amit produkálni tudok, szerettem a nyilvánosság elé lépni vele. Így erősbödött meg bennem lassan, majdnem észrevétlen, hogy a színi pályára lépjek”* – olvashatjuk visszaemlékezésében. Szülei elé per sze nem mert odaállni ezzel az új elhatározással. Hívta őket az istentiszteletekre, de apja-anya egyaránt tartott tőle, hogy a jelenlétük miatt esetleg „belesül” a mondanivalójába. Végül egy alkalommal édesanyja már nem bírta tovább és szer tartás közben csendben, szinte észrevétlen bevonult a leghátulsó, az öregek padjára. Lesütött szemmel, látszólag a zsol-tárba mélyedve, szapora szívdobogással hallgatta fiát, aki nem jött zavarba, oktatta tovább a híveket. A magabiztosság egészen addig tartott, míg meghatott édesanyja el nem kezdte törölgetni a szeméit. Szerencsére a dicső munka a vége felé járt, de az Áment már az ifjú ígéhirdető is fátyolos szemmel mondta ki...

Az öt hónap elteltével folytatta tanulmányait Debrecenben. A színpad vonzásának azonban már nem sokáig tudott ellenállni. 1861-ben szülei minden ellenzése dacára színészlegénynek állt Kassán. Tíz év vándorélet után a kolozsvári Nemzeti Színházhoz szerződött, ahol haláláig, azaz 60 évig szolgálta a közönséget. A város intelligenciája és egyszerű emberei egyaránt kedvelték. Szikár természetével különösen a népi-paraszti szerepek megformálásában bizonyult sikeresnek.

Pályafutását elképesztő statisztikai adatok jellemzik: 1034 színdarab 1216 szerepét játszotta el,⁴ időnként rendezett s mind e mellett még több mint hetvenévesen az erdélyi némafimgyártásban is részt

Szentgyörgyi István mint debreceni legátus (Ismeretlen fotográfus felvétele, Szász Endre szerk.: Szentgyörgyi album..., Kolozsvár, 1911. 5.)

³ Czagányi László: A Dabasi Református Egyházközség története tulajdon iratai tükrében. Dabas, Dabasi Református Egyházközség, 1993. 49.

⁴ Szentimrei Jenő: Szentgyörgyi István élete és művészete. Bukarest, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1957. 203.

Szentgyörgyi István Csepreghy Ferenc
 „A sárga csikó” című népszínművében
 (Ismeretlen fotográfus felvétele, Színházi Élet, 1929.
 10. 5.)

Az erdélyi színészfejedelem dabasi tartózkodására nem emlékeztet látható jel, ám ez pótolható. Addig a református templom falai őrzik tovább az egykori 18 éves ifjú ékes szentori hangját, aki színpadon nagyon sokfelé megfordult életében, de szószéken csak a dabasiak láthatták.¹³

Valentyik Ferenc

vett.⁵ Nem volt kedvenc szerepe, de a színházi szakirodalom és a pályatársak szerint is a legemlékezetesebbet Tiborcként nyújtotta.⁶ 1906-ban a színház örökös tagjává választották.⁷ Színészi pályafutásának 50 éves jubileumára 1911-ben emlékalbumot adtak ki,⁸ melyben a pályatársak oldalakon keresztül sorolták az ünnepelt erényeit. A legtalálóbbról mégis a legrövidebb bejegyzés lett: „Minden alakításod a megtestesült igazság. Sok hazafias munkát végeztél, áldjon meg érte a Magyarok Istene. Blaha Lujza.” Már életében bekerült Révai nagy lexikonába⁹ és alakja a kortárs szobrászművészek figyelmét is felkeltette. Elsőként az 1902-ben felavatott, hányatott sorsú zilahi Wesselényi-szobor népi alakját mintázta róla Fadrusz János.¹⁰ Színeszkedésének hatvanadik évfordulójáról Kolozsváron Szabó Vera portrészobrász alkotásának ünnepélyes leleplezésével emlékeztek meg.¹¹ Öt évvel később, 1926 márciusában, budapesti vendégszereplését kihasználva, a vele azonos nevű budapesti szobrász, Szentgyörgyi István (1881–1938) is elkészítette márvány mellszobrát.¹² Síremléke az Európa-hírű Házsongárdi temető II/A. parcellájában található. 1954-től 1992-ig az ő nevét viselte és hirdette az erdélyi magyar nyelvű színészképzés fellevegára, a mai Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem. Diósjenőn emléktáblát állítottak és iskolát neveztek el a település nevezetes szülőteréről. A Budapesti Székely Kör Szentgyörgyi István-díja az erdélyi magyar színjátszás rangos elismerésének számít.

⁵ Nyolc Kolozsváron gyártott némafilmben szerepelt, melyek közül *A tolonc* (1914) és *A vén bakancsos és fia, a huszár* (1917) kópiái hozzáférhetőek még. A Kertész Mihály rendezte *A tolonc* digitális restaurálását 2016-ban végezték el a Magyar Nemzeti Filmalap támogatásával.

⁶ *Kötő József*: A Bánk bán és Kolozsvár. Látó 1991. november. 1325.

⁷ A kolozsvári Nemzeti Színház örökös tagja. Budapesti Hírlap 1906. március 27. 13.

⁸ *Szász Endre* (szerk.): Szentgyörgyi album Szentgyörgyi István művészi pályafutásának ötvenéves jubileumára. Kolozsvár, Erdélyi Újságkiadó és Nyomdavállalat, 1911. 71 p.

⁹ Révai nagy lexikona XVII. kötet. *Sodoma–Tarján*. Budapest, 1925. 516.

¹⁰ *Nánó Csaba*: Porladó szobrok: a kolozsvári magyar színjátszás kálváriája. Kapu 2014. november–december. 50.

¹¹ Szentgyörgyi István jubileuma. Pesti Hírlap 1921. március 8. 4.

¹² Európa legöregebb aktív színésze. Az Est 1926. március 8. 11.

¹³ *Valentyik Ferenc*: Az erdélyi színészfejedelem. Dabasi Újság 2010. május. 19.